

☘ An Lúibín ☘

15 Bealtaine 2016

AN NAOÚ COMHDHÁIL ASTRÁLACH UM LÉANN CEILTEACH Ollscoil Sydney, Máirt 27 – Aoine 30 Meán Fómhair 2016 'Memory and Foresight in the Celtic World'

GLAOCH AR PHÁIPÉIR

Táthar ag iarraidh tograí maidir le páipéir fiche nóiméad ar ghné léannta ar bith den Léann Ceilteach. Ar na réimsí a bheadh i gceist tá seandálaíocht, béaloideas, stair (agus stair nua-aoiseach an Diaspóra san áireamh), teangacha, litríocht (agus litríocht i mBéarla san áireamh) agus ceol. Iarrtar ar dhaoine achoimrí nach faide ná 250 focal a chur chun an Ollaimh Jonathan Wooding: jonathan.wooding@sydney.edu.au.

Ní féidir achoimrí a chur níos déanaí ná Luan 2 Bealtaine 2016. Deirfear le daoine Dé Luain 16 Bealtaine 2016 ar glacadh lena dtairiscint. Daoine ar gá leo fógra a fháil níos luaithe (chun deontas a fháil nó ar chúis eile) tá cead acu é a iarraidh agus a dtogra á gcur isteach. Bheifí an-sásta ainmneacha daoine a chur le bunachar sonraí comhdhála chun scéala a scaipeadh agus spriocamanna a chur in iúl.

Tá fáilte ar leith roimh thograí a bhaineann leis an nGaeilge.

Gallipoli, ANZAC agus Éire

Déanann Astrálaigh (nó cuid acu) scéal mór d'eachtra Gallipoli sa Chéad Chogadh Domhanda, feachtas a tharraing tubaiste nuair a ruaig arm Turcach fórsa láidir de chuid na gComhghuaillithe ar ais ó Chaolas na Dardainéile i 1916. Bhí Astrálaigh agus Nua-Shéalannaigh ann, agus is minic a deirtear gur de sin a tháinig an náisiún Astrálach (tuairim nach n-aontódh gach duine léi ná baol air). Ba dhóigh leat ar an rí-rá gur Astrálaigh amháin a bhí ann, ach theipfeadh ar an gcuid is mó againn freagraí cruinne a thabhairt ar cheisteanna faoi Gallipoli.

Nuair a socraíodh ar Chathair Constantín (Iostanbúl) a ghabháil cuireadh an Mediterranean Expeditionary Force (MEF) ar bun chuige agus 78,000 saighdiúir ann. Níor sholáthair an Astráil agus an Nua-Shéalainn ach dhá rannán den MEF agus iad cruinnithe le chéile san *Australian and New Zealand Army Corps* (ANZAC). Lena chois sin bhí dhá rannán ón mBreatain: an 29ú Rannán agus an Rannán Muirí Ríoga. Agus bhí an *Corps expéditionnaire orientale* ann ón bhFrainc, fórsa a raibh a lán saighdiúirí ón Afraic le fáil ann, díreach mar a bhí saighdiúirí Indiacha le fáil san fhórsa Briotanach. Is gnách le hAstrálaigh an lae inniu dearmad a dhéanamh d'éagsúlacht an MEF.

Bhí dhá reisimint Éireannacha ina gcuid den MEF: Fiúsailéirí Bhaile Átha Cliath agus Fiúsailéirí na Mumhan. Orthu a tháinig meáchan na troda ag teacht i dtír dóibh. Níor tháinig ach oifigeach amháin de chuid na *Dubs* slán ón ár sin, agus b'éigean aon reisimint amháin a dhéanamh d'fhuíoll an dá cheann eile.

Tá roinnt scannán déanta ag na hAstrálaigh faoina gcuid féin den eachtra, ach is annamh a gheofa aon tagairt iontu don namhaid ba líonmhaire – na cuileoga samhraidh a fáisceadh as séarachas agus as coirp gan chur. Bhí na coirp úd ag lobbhadh go rábach idir an dá líne, agus tholg neart saighdiúirí dinnireacht ar an dá thaobh. Thug an geimhreadh gálaí agus tuilte leis, agus bhí fir á mbá, á reo agus ag fulaingt dó seaca. Is fearr linn ár n-aire a dhíriú ar an gcuratacht; ach níl inti sin ach an chuid is lú den chogaíocht, rud nach n-aithneofa ar na drámaí.

Tá a lán scríofa ag Jeff Kildea, acadóir Astrálach, faoi shaighdiúirí ón Astráil agus ón Nua-Shéalainn a bhí in Éirinn ar cead nuair a thosaigh Seachtain na Cásca. Ordaíodh dóibh dul i ngleic leis na ceannaircigh. Ní luann sé (cheal Gaeilge, is dócha) tuairisc a scríobh Liam Ó Briain, duine de na ceannaircigh chéanna, agus é sa troid ó thús. I gColáiste na hOllscoile in aice le Faiche Stiabhna i mBaile Átha Cliath a bhí sé nuair a chuala sé go raibh na ceannairí tar éis géilleadh. Nocht saighdiúir glanbhearrtha ‘Sasanach’ sa doras.

“Caithigí síos na hairm síos ar an urlár,” arsa an saighdiúir go mall, “agus gluaisigí amach ar an tsráid. Má tá aon abhar leapan agaibh tugaigí libh é; ní bhfaighidh sibh a leithéid san áit a mbeidh sibh ag dul.” Bhí canúint aisteach air. B’as an tSéalainn Nua é. Dúirt sé linn é: deich míle míle a bhí curtha dhe aige le bheith páirteach sa gcogadh mór seo ar dhiúltaíomarna a bheith páirteach ann.¹

Íomhá ilchodach d’Éirinn

Féach: http://www.esa.int/spaceimages/Images/2016/04/Irish_mosaic

Ag seo íomhá d’Éirinn agus í déanta de shé scanadh dhéag a rinne an tsaitilít Sentinel-1A d’Éirinn i Mí na Bealtaine 2015 ar feadh dhá lá dhéag. Saitilít pholfhithiseach uile-aimsire í siúd a sholáthraíonn íomhánna den tír agus den aigéan.

Léiríonn an dath gorm an churadóireacht nó athrú mór ar uisce; léiríonn an dath buí limistéir uirbeacha. Léiríonn na dathanna dearga nó flannbhúí áiteanna buana gan athrú. Tá a lán ball buí ann: tithe feirme atá i gceist.

(Táimid buíoch d’Fheargus Ó Snodaigh as an eolas seo.)

Athscéal

Tá sé ráite cheana agus abraimis arís é: is léir anois nach mbeidh tionchar ag an nGaeltacht ar shaol na Gaeilge feasta. Pé beocht atá sa Ghaeltacht mar ábhar teoiriciúil nó idé-eolaíoch, tá an tóin tite aisti mar réimse socheolaíoch. Mar a dúirt an sárscolaire Brian Ó Cuív chomh siar leis an mbliain 1949, bhí teorainneacha oifigiúla na Gaeltachta bunaithe ar fhigiúirí nach raibh bunús ceart leo ag an am, agus fiú le linn Uí Chuív ba léir go raibh líon na gcainteoirí dúchais ag dul i laghad. Is gearr nach mbeidh fágtha díobh ach roinnt teaghlach scaipthe, agus níl aon amhras ná go bhfuil an teanga tréigthe ag formhór an aosa óig mar ghnáthchaint eatarthu féin. Níl leigheas air seo anois, pé rud a d’fhéadfaí a dhéanamh ina thaobh caoga nó fiú tríocha bliain ó shin.

Tá formhór na gcainteoirí líofa le fáil anois sa limistéar uirbeach, scoth na teanga ag cuid acu agus gan ag cuid eile ach breac-Ghaeilge. Tá roinnt páistí á dtógáil le Gaeilge mar phríomhtheanga, ach níl ag a bhformhór ach ‘learned Irish’. Is leor sin chun gréasán cultúrtha agus sóisialta a chothú, mar sin féin, agus is leor é chun brí a choinneáil i litríocht nua-aimseartha na teanga.

I mBéal Feirste amháin a gheofa pobal ceart Gaeilge. Mar a deir tráchttaire a bhfuil eolas aige ar an scéal:

What we have in Belfast, in terms of language revival, is probably as good as it gets, and other minority language activists can learn a lot from the Belfast experience. The hybrid, urban, pidginised and creolised Irish of Belfast, Dublin, Derry and other cities across Ireland is probably the future of the language, and it likely means a new chapter in the history of the language.²

Is gearr ó chuir TG4 sraith drámaíochta dar teideal ‘Eipic’ ar fáil, scéal grinn i dtaobh roinnt daoine óga i mbaile beag san iarthar a bhfuil fonn orthu racbhanna a chur ar bun. Díol spéise é ó thaobh na teangeolaíochta de, ós ann a chloisfidh tú an criól nua agus é faoi bhláth. Is fiú é a chur i gcomórtas le sraith eile atá dírithe ar dhaoine óga (i 2008 a rinneadh an eipeasóid deiridh), sin ‘Aifric,’ sraith faoi chailín óg atá ag dul ar scoil san iarthar agus

¹ Liam Ó Briain (1951, 1974). *Cuimhní Cinn. Cuid 1: Cuimhní an Éirí Amach*. Sáirséal agus Dill, lch 145.

² <http://sluggerotoole.com/2015/07/26/do-urban-gaeltachts-produce-a-compromised-irish/>

'ceart' na Gaeilge faoi réim ann. B'fhada an criól ann agus 'Aifric' á déanamh, ach b'fhearr leis na léiritheoirí, is dócha, é a sheachaint.

Is beag an t-ionadh go bhfuil rian an Bhéarla le haithint go tréan ar an nGaeilge sa Ghaeltacht féin, mar a chuireann Daithí Ó Mórdha in iúl i bpíosa seanbhlasta greannmhar a scríobh sé do *Tuairisc.ie* agus é ag déanamh tagairt don 'droch-Ghaeilge' a chuirtear i leith chraoltóirí de chuid RnaG. Is measa fós an ghnáthchaint.

Nach minic a chloisfeá go raibh duine díreach tar éis teacht *back* ó *town* agus go rabhadar *aidleálta* d'iarraidh an *motor* a *pharkáil* sa *charpark*? Cad fé na daoine a bhíonn ag *meetáil* sa *phub* i gcomhair *game pool*? Gan dabht, caithfear caighdeáin teanga ní ba airde a choimeád i dtaobh craoltóirí nó iriseoirí, ach nuair a chuirtear caint fhoireann an raidió i gcomparáid le caint fhorhór mhuintir na Gaeltachta, is geall le file gach aon duine acu.³

Bíodh sé de shólás ag na saothríní nach mbeidh a leithéid de Ghaeilge le cloisteáil sa Ghaeltacht i gceann glúine eile. Tíocfaidh an Béarla ina háit.

Timpeallacht

Mórsceir ag meath

Rud iontach í an Mhórsceir Bhacainneach ar chósta thoir na hAstráile. An sceir bheo atá anois ann tá sí idir 6,000 agus 8,000 bliain d'aois. D'fhás sí ar sceireanna atá i bhfad níos sine agus cheil sí na hoileáin a bhí ann sular éirigh an fharraige tar éis na hoighearaoise deireanaí. Dá iontaí í is deacair a thuiscint conas a d'éireodh linn í a chosaint ar an scrios. Tá gach sceir choiréalach i mbaol, ach tá an Mhórsceir ar taispeáint againn mar an gceann is suntasaí acu ar a háilleacht agus ar a leathúntas.

Turtar mara glas ar an Mórsceir Bhacainneach
Wikimedia Commons

Déarfá gur liosta lena áireamh a bhfuil de rudaí a bhfuil contúirt ag siúl leo maidir leis an Mórsceir: truailliú mianaigh; milleadh na mbogach; leasú agus dríodar a rith chun srutha; lotnaidicíd; bá na long. Is féidir teacht roimh na tubaistí úd, ach leanfaidh téamh na farraige (rud atá tomhaiste go cruinn) go ceann i bhfad, agus is é an t-ardú teochta seo is mó a ghoilleann ar an gcuid bheo den sceir.

Ní mór a thuiscint, mar sin, céard is sceir choiréil ann. Tá limistéar coiréalach déanta de choilíneacht poilipí. Tá cuma planda orthu ach is ainmhithe iad, dealramh saic orthu agus iad cúpla ceintiméadar ar fad. Tá béal ina lár agus braiteog ina thimpeall, ach faigheann siad an chuid is mó dá gcothú ó *zooxanthellae* (orgánaigh

³ Daithí De Mórdha, 'Ná bimis ródhian ar Auntie RnaG, nach í a thóg sinn?' 6 Aibreán 2016: <http://tuairisc.ie/na-bimis-rodhian-ar-auntie-rnag-nach-i-a-thog-sinn/>

aoncheallacha) atá ina gcónaí istigh iontu. Cuireann siad ábhar cruá (eiseachnámharlach) amach as a mbun: seo í an 'charraig' a bhfásann an coiréal beo uirthi. Tá an fás sin ag brath ar shíolrú éighnéasach nó ar sceathrach.

Tá algaí le fáil ann freisin agus iad beo ar dhé-ocsaíd charbóin na poilipe agus ar dhramhaíl nítrigineach. Is mór an t-ualach ar an bpoilip iad agus ruaigtear iad ó am go chéile. Tugtar 'tuaradh coiréil' ar an díchur seo, ó thugann na halgaí dath donn an choiréil leo. Is féidir leo fillleadh, ach má fhanann na poilipí faoi strus gheobhaidh siad bás agus imeoidh ildathanna an choiréil dá bharr. Ní fheicfidh tú ann ach an charraig bhán.

Is féidir le coiréal teacht chuige féin ón tuaradh, rud atá déanta ag an Mórscéir bliain i ndiaidh bliana. Anois, áfach, tá tuaradh buan ag bagairt ar an scéir, cé go bhféadfaí cuid di, idir algaí agus phoilipí, a shábháil. Dá scriosfaí í nó an chuid is mó di chaillfí sé bhilliún dollar de theacht isteach ó lucht turasóireachta agus chaillfí na mílte post. Déarfadh lucht timpeallacht gur tábhachtaí fós míleadh na scéire mar iontas domhanda.

Os a choinne sin, cuimhnimis nach buan aon scéir, rud atá cruthaithe ag a lán iontaisí san Astráil féin. Fásann na scéireanna agus meathann siad de athruithe timpeallachta, agus sin mar atá an scéal leis na mílte bliain. Bhí sé i ndán don Mhórscéir Bhacainneach riamh go n-athródh sí ar nós na coda eile. Ach tá sí fite fuaite anois in aigne an phobail agus i ngeilleagar na tíre in éineacht, an míle dath ag fáiltiú roimh an té a thugann cuairt uirthi, í ina suaitheantas náisiúnta os comhair an domhain (ar nós Uluru agus an Cangarú agus ár gcuid féin de na boinn órga sna Cluichí Oilimpeacha). Ní féidir linn ár bhféiniúlacht a dhealú amach ón rud is feiceálaí. Grian agus farraige agus áilleacht na scéireanna. Agus an tIonas á ligean uainn againn.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au.

Leaganacha simplithe

Gallipoli, ANZAC agus Éire

Déanann Astrálaigh scéal mór d'eachtra Gallipoli sa Chéad Chogadh Domhanda. Ruaig na Turcaigh na Comhghuaillithe (fórsaí na Breataine agus na Fraince) ar ais ó Chaolas na Dardainéile i 1916. Bhí idir Astrálaigh agus Nua-Shéalannaigh ann. Ach ba dheacair don chuid is mó de mhuintir na hAstráile freagraí cruinne a thabhairt ar cheisteanna faoi Gallipoli.

Shocraigh na Comhghuaillithe ar Chathair Constantín (Iostanbúl) a ghabháil. Cuireadh an *Mediterranean Expeditionary Force* (MEF) ar bun chuige agus 78,000 saighdiúir ann. Saighdiúirí ón mBreatain, ó Éirinn agus ón bhFrainc is mó a bhí ann. Bhí saighdiúirí ón Astráil agus ón Nua-Shéalainn san *Australian and New Zealand Army Corps* (ANZAC).

Tá roinnt scannán déanta ag na hAstrálaigh faoin scéal. Ní dhéanann siad tagairt don namhaid ba líonmhaire – na cuileoga samhraidh. Bhí siad sin beo ar an séarachas agus ar na mairbh. Bhí dinnireacht⁴ ar mhórán saighdiúirí ar an dá thaobh. Bhí dó seaca⁵ ar mhórán saighdiúirí sa gheimhreadh.

Tá cuntas againn ar shaighdiúirí ón Astráil agus ón Nua-Shéalainn a bhí in Éirinn nuair a thosaigh Seachtain na Cásca. Ordaíodh dóibh dul i ngleic leis na ceannaircigh. Tá an méid sin luaite i nGaeilge féin ag Liam Ó Briain, duine de na ceannaircigh sin i mBaile Átha Cliath. Nuair a ghéill ceannairí an Éirí Amach tháinig saighdiúir 'Sasanach' chun na háite a raibh Ó Briain agus a chairde.

Bhí canúint aisteach air. B'as an tSéalainn Nua é. Dúirt sé linn é: deich míle míle a bhí curtha de aige le bheith páirteach sa chogadh mór...

Athscéal

Is dócha nach mbeidh tionchar ag an nGaeltacht ar shaol na Gaeilge feasta. Dúirt an scoláire Brian Ó Cuív sa bhiaín 1949 go raibh teorainneacha oifigiúla na Gaeltachta bunaithe ar fhigiúirí míchearta. Anois tá an teanga tréigthe ag formhór na ndaoine óga. Níl leigheas air seo anois, cibé rud a d'fhéadfaí a dhéanamh ina thaobh caoga nó fiú tríocha bliain ó shin.

Tá formhór na gcainteoirí líofa le fáil anois sna cathracha. Is í an Ghaeilge an dara teanga ag an gcuid is mó acu. Is leor sin chun gréasán cultúrtha agus sóisialta a chothú, agus is leor sin chun litriocht a chothú.

I mBéal Feirste amháin a gheofá pobal ceart Gaeilge. Deirtear gur fearr glacadh leis gur 'criól' a bheidh sa teanga feasta: 'The hybrid, urban, pidginised and creolised Irish of Belfast, Dublin, Derry and other cities across Ireland is probably the future of the language...'. Tá cuid den chriól sin le cloisteáil in 'Epic,' dráma grinn de chuid TG4.

Tá rian an Bhéarla le haithint ar Ghaeilge na Gaeltachta i mbéal cainteoirí líofa. Thug Daithí Ó Mórdha samplaí de seo i bpíosa a scríobh sé le déanaí do *Tuairisc.ie* – daoine 'ag meetáil sa phub i gcomhair *game pool*'.

⁴ Dinnireacht - dysentery

⁵ Dó seaca - frostbite

Ceithre dhán le Colin Ryan

Brionglóid

Bhí an chearc uisce anseo, an foitheach
is an corp ar a shuaimhneas ar snámh
ag breathnú suas ar áilleacht éigin
a lámh in airde aige
d'fhonn toradh a stoitheadh
i ngéaga an aeir:

ag imeacht le sruth dó d'fhás an bláth ina lámh
a ndearnadh éan de
(níor aithin mé é, bheadh orm a ainm a lorg)
é ag éirí ar eitleog
ar thóir rud éigin lastall den suan

Scátháin

Bhí lé agam riamh le scátháin
le beatha scoite na scáileanna
in intinn na gloine

a mhalairt de chomharthaí
ina mhalairt de sheomra
nach liom ná leat é

is rudaí á ndéanamh nach eol duit
taobh thiar den seomra úd
bású nó saolú

i gciúnas a mbrisfeadh cloch é

Lonnaitheoir

Sheasadh sé sa doras um thráthnóna
a shúile sáite sna réaltaí
ag géilleadh don dúlasair

é slán ón nga anois
a leagfadh san oíche thú

mar bhí na treibheanna fiáine
brúite síos i gcré
(ba dhána an lámh a rinne é)

is gan iontu anois ach cogar um mheán oíche
a bhuaireadh an croí

Imithe

Thug sí an dia abhaile léi
rud ar shnoígh lámh dhaonna é
nó lámh dé eile:
bhí na teampaill leagtha
na colúin scaipthe san fhéar
ach d'adhair sí sa ghairdín é
nó go ndúirt an dia i mbrionglóid
go raibh sé imithe

cé gur fhág sé a cholainn álainn aici
a lámha deilbhithe